

ԳՂ. ԺԴ: Յաղաքս չափաբերական վանկից:
ԳՂ. ԺԵ: Յաղաքս ոտիցն, թե զինչ եւ
քանի:

ԳՂ. ԺԶ: Յաղաքս անուանց եւ բաժան-
մանց ոտիցն:

ԳՂ. ԺԷ: Յաղաքս չափոյ ոտիցն:

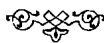
ԳՂ. ԺԸ: Յաղաքս ենթադատութեան
ոտիցն:

ԳՂ. ԺԹ: Յաղաքս ենթադատութեան
վերջտասանիցն ոտից:

ԳՂ. Ի: Յաղաքս տաղի՝ եւ չափաբերու-
թեան նորա: Հց. ՁԲՆՆ է Տաղն: ՊԻ. Տաղն ի
գերաՏոչակ բանաստեղծութեանն սահմանի՝
Բան բաղկացեալ սեռիւ, թուով, եւ դասակար-
գութեամբ ոտից շարադուգեալ:

(Հարանսինի.)

Տ. Ղ. Պ.

Ք Յ Վ Ա Վ Ա Ն

22.

ԺԱ. ԱԽՐԱՊԱՍԻՆ (ԴԵՂԱԴՈՐԹՈՒԹԻՒՆ)

Երկու իրական ապացոյցս գոյութեան չայլորէն չին
բժշկական գրութեանց:

(Հարանսինի-ն էւ ԱՐԷ.)

Բ. «Խախտութեանց զօրանորագոյն ապացոյց
կայ նոյն իսկ Գ. Ախրապասինն մէջ՝ դպրութեան
Տին բժշկական գրութեանց: — Կանխագոյն (Հա-
պտ., 1894, էջ 172) երբեմանէին Ա. Մասին
այլեւս ձեռագործներէ ժողոված բոլոր ցուցնե-
լու համար բերուած վկայութեանց վերջինն էր այս.

“Այլ մտաւել որ Յիսէ բժշկին գրեց յիւր Նախնի-
նայն՝ օգտակար եւ աղէկ: Նոյն տեղն յաւելցուցած
էինք ի յսանութեան. “Եստի կը տեսնենք թէ
իրօք նոյնպիսի Դեղագրաց ժողովածոյ կար Նախ-
նիսին՝ կոչմամբ յանուն Եկտեի բժշկապետի”,
Արգ՝ Հաւաքածոյն (Գ. Ախրապասինն) ի կարգի
իւր Դեղագրաց՝ ի մէջ կը բերէ զայն Նախնիսին՝
աւանդին վերնագրաւ, եւ այնպիսի կերպով՝ որ
ամենեւին տեղի չի մնար իրենցորոյ Դեղագու-
գական գրութեան մի առեալ լինելուն վրայ երկ-
բայեւ: Յիշեալ վերնագրին է. Ամենայն ցեւ բժ-
շկին, որ է Եկտե բժշկապետին Նախնիսին, շղթի-
ն է քաջն: քաջն:

Հաւաքածոյն Հ գիրք կը սկսի Զափ (Հիափ)
կոչուած դեղատեսակով, որ 26 (Ա. — Ի. Տ. հմբ.) Դե-
ղագիր է ինչ: Այսով կը յաղորդէ Հարապի տեսակն,
զոր հարկ է իրեն երկրամիջ նկատել: Առաջին բաժ-
նին մէջ կան 37 (ԻԵ. — ԿԳ. հմբ.) Դեղագիրք, որոց
30էն աւելին զատ զատ բժշկական անունը կը կրէ,
եւ Թաղեալ սակաւատեղք միայն լուսին իսկեան բժշկա-
պետն անուն: Իսկ երկրորդ բաժնին 39 (ԿԴ. — ՃԲ. հմբ.)
Դեղագիրքներն են՝ յանուն Եկտեի աւանդին
վերնագրաւ բերուածներն:

Թէ այս վերջին 39 Դեղագիրք խորովին
Եկտեի բժշկին են, եւ թէ զանոնք Հաւաքածոյնին
մէջ առնող խմբագիրն՝ ամենն ալ միաՏաղցն ի
միում գրութեան ամփոփեալ գտած է, յայտնի
կ'երեւայ հետեւեալ նշաններէն: 1. Դեղագրաց
տողանին՝ ամփոփեալ վերնագրին կից՝ կը սկսի գրե-
լով. “Եստալ գրեցինք զերեւելին գրեցնք, որ
օգտէ . . .”: Արգ՝ տեսած ենք տեղ տեղ թէ այս
ձեռով սկզբնաբով թիւն յատկացած է այն Գե-
ղագրաց եւեթ, որովք ինչպիսի եւ իցէ դեղա-
գործական գրութեանն նոր բաժին մի կը սկսի.
— 2. Մինչդեռ Հաւաքածոյնին Դեղագրաց ամենա-
մեծ մասին սկիզբը նշանակուած կը գտնուի իւր-
քանչիւր շինող կամ հնարող բժշկին անունն,
39 Դեղագրացու եւ ոչ միայն սկիզբն ամենեւին թէ
անուն չի գտնուի՝ վերնագրին մէջ նշանակուածն
ի զատ, ոչ Եկտեի եւ ոչ այլ որ եւ իցէ բժշկին,
որմէ որոշակի կ'իմացուի թէ ամենն ալ իրենն են,
եւ խմբագիրը զանոնք հնագոյն գրութեան մի մե-
ջէն իրեն ամբողջ գումարութիւն առած է, միայն
նախնիսինն չհամարաբերք չարունակելով:

Նայելով Եկտեի ազգայնութեան, որ ինչ-
պէս գիտենք՝ ասորի էր, պետք է ենթադրել թէ
Նախնիսինն սկզբնագրին արարեղէն էր. վառն
զի նոյն լեզուաւ կը գրէին սովորաբար ժամանակին
նաեւ ոչ — արարացի բժշկապետք: Աստի ինքնի-
ւր հետեւի որ ազգային բժշկի մի գանձելու իւր մոյ-
րենի լեզուին թարգմանած է, իսկ Հաւաքածոյնին
խմբագիրն, — եթէ չըսենք՝ բոլորովին անփութ-
— առաջն մեծ փոփոխութեան առած է՝ պահե-
լով բոտ նախնական թարգմանութեան. ինչպէս
տեսանք Ա. եւ Բ. Ախրապասիններէն առնուած
համեմատական օրինակներէն՝ թէ այս եղանակաւ
վարուած էր անոնց նկատմամբ:

Ահապիսի նոյն Դեղագրաց քանի մի հա-
տակոտորք, որոցմէ կը տեսնուի անոնց օճոյն ու լե-
զուին թէ հնու թիւնն ու վայելելութիւնն եւ թէ
միօրինակութիւնն ու նոյնութիւնն:

Հաւաքածոյն Եկտեի 39 Դեղագրաց:

Հմբ. ԿԳ. Եստալ գրեցինք զերեւելին գրեցնք,
որ օգտէ ստամոքսայ վատութեան . . . Ա. սերկեւի
հասուն է սորէ նոյն կեցելովն եւ կարտէ, եւ գիտաւ
նգէ եւ ի սարէ ած եւ ծծե՞ծ եւ քամէ ձեռնադը, եւ
այլ ջուր մի արկանեւ ի վերայ, զիւր ջուրն մէն աւ եւ
իցի ի քարղէն մի, եւ վերջ զիւր որ յիսակի, եւ զպարն
ի յայդ լեզւ արկ. . . Ի սուրբ պտուղ. եւ արկ ի ներս
շաքար. . . եւ քաջախ. . . եւ ի կրակն զիւր եւ քոչ
մեղմ՝ եփէ, որ քան զնուրայ այլ թանձր լինի. . .
գիրքուրն առ. . . Ի գիրքուրն առնուել՝ ամպա ամպա.
(Հարգե Նար) ի ներս լեզ. եւ երբ եփի՝ ի վայր առ ի
կրակն եւ հովորն եւ ի լեզ արկ. եւ երբ պիտենայ՝ . . .
բնկելոյն չաքն երկու ջուր արկ ի ներս եւ առու:

Հմբ. ԿՁ. . . Ա. սերկեւի աղիկ եւ հասուն եւ
կարտէ փայտի գանձով, եւ ի կուն սորէ եւ դիւր ի
սուրբ յաման եւ ած ի վերայ ջուր, եւ խաշ ինչուր
որորի եւ ապա քամէ, եւ առ քամած ջուրն, եւ դիւր
այլուրք որ եւայ եւ գիրքուրն առ ի թէ կամայ
որ անքանակ զինք զուգեւ սերկեւի, գու. արկ ինքն
շաքար այնպիսի որ ջուրն ծածկէ դարման, եւ ամբ
մի քաջախ. եւ ինչուր եփէ որ թանձրանայ եւ կայսի.
. . . Ապա թէ լեզ պարն (Հարգե) գիրք. . . գու. ոչ
շաքար մի ածեւ եւ ոչ քաջախ, գրեցինք ջուրն միայն
եփէ. եւ հանց պահէ որ թանձր լինի:

Հմբ ԿԲ... Առ մեզ ինծոր եւ փայտէ դան-
կով ճեղքում եւ դիւան սրբէ, եւ ապա սանդով ճեկե-
ւ եղբորն ձեռքոր քամէ, եւ դիր ի վայր որ պարզի,
... եւ արկ ի պղինձ եւ շաքար ի վերայ եւ վարդի ջուր,
եւ ընդ մեզմէ եկէ... եւ ի փրկիլն աներկ կամեցող
ի ներս փարգի ջուր, եւ ինչպէս եկէ ինչոր կապի... եւ
յաման արկ, եւ երբ պիտեանայ տուր... ի տասն դրամ-
մէն ինչիկ քամս դրամ, եւ ըմպելոյդ շաք երկու ջուր
խառնէ ի ներս:

Հմբ Հ. Ըարապ աղոյի, որ օգտակար է երբ ի
ստորանքս ստանդն տարցիլ լինի եւ փառսեմ... Եւ
լերդն երբ ի զերմութիւնն ցաւի՝ օգտէ... եւ թէ
արեւն շարժի ի մարցն՝ խաղցեմ... Առ ժառ մե-
ծապտուղ եւ խիտ թթու, եւ զպտուղն յաման մի
թափէ եւ ձեռքդ անէ եւ քամէ եւ կտուով պարզէ,
... արկ ի պղինձ եւ շաքար արկ ի վերայ եւ ընդ մեզմէ
եկէ... երբ պիտեանայ տուր... ի տասն դրամն ինչիկ
քամս դրամ...:

Հմբ ՀԷ. Առ մեզ նուռն... դանկով մի
կտրէ եւ ոչ դանակ ի յինք Տասուշանն... բարակ
կտաւով պարզէ... արկ ի յամանն եւ ան ի վերայ շա-
քար... եւ դիր ի կրակն եւ ընդ մեզմէ եկէ... եւ
ինչպիսի եկէ ցուր կապի... Ապա թէ պիտի որ շա-
րապ աւանն նուռն, քաղցիս քի խառնես ի ներս, զնուռն
ջուրն եւ զշաքարն մէն արա... Ապա թէ ընպիկ կա-
ւս առնել նուռն, առ նուռ մեղդ, կորէ ձեռքդ եւ
քամէ... եւ եկէ որ ի չորս բաժնէն մէկ մնայ առանց
շաքի...:

Հմբ ՉԵ... Առ սպիտակ խաշիայ նոյն իր
կտաւն եւ արկ ի վերայ ջուր, եւ ի կրակն դիր եւ ընդ
մեզմէ եկէ... եւ ապա քամէ... եւ եկէ Տայնշաք
որ մնայ երկու լիտր եւ յաման արկ ու պահէ, եւ երբ
պիտեանայ տուր... ընդլոյզ շաք երկու ջուր խառնէ,
թէ պէտ չալ, թէ պէտ տաք, եւ տուր:

Հմբ ՂԱ... Առ արեւի գամանիք եւ դիւան
հան ձգէ, եւ զինք ի սուրբ պտուղ արկ, եւ ջուր ի
վերայ Տայնշաք որ զգամնց ծակէ եւ ի կրակն դիր
եւ մէկ եւ անցն ի վերայ, եւ ի կրակն ի վայր տա եւ
կտաւով քամէ, եւ այլուայր ի յաման արկ եւ ընդ
մեզմէ եկէ, որ ի չորս բաժնէն մէկ բաժնի մնայ...:

Հմբ ՂԲ... Առ Տասուս թուր, ճեկեւ եւ զդուր
քամէ եւ ի սուրբ պտուղ արկ եւ մեզմէ եկէ ցուր կէտ
մնայ, եւ ապա ի վայր տա ի կրակն, եւ առ ի յայդ
թթի ջրէր, եւ առ եփած զինք եւ Տայնշաք ու պար-
զած մեղդ. քամնդ յիտր խառնէ, եւ այլուայր ի կրակն
դիր եւ ընդ մեզմէ եկէ ցուր յերկնց մէկ մնայ...:

Հմբ Ճ. Առ շաքար որչափ պիտեանայ եւ մանգրէ
ի քարեղէն մի, եւ առ ձու(Յ) սպիտակ քանի եւ ի վերայ
լից եւ ընդ արկ տուր որ միւտար ընդ շաքարն, եւ
ապա ի յոճած պղինձ արկ, եւ ի վերայ ջուր որչափ
պատահէ լինի, եւ ի կրակն դիր եւ ընդ մեզմէ եկէ, եւ
զգիտուրն հետ առ, եւ յորժամ իմանաւ որ ձուի
գաղթն յետեկ եւ զշաքարն ազուն ընդ ինքն հանէ,
ապա առ վարդի ջուր... եւ կամ թէ կորիճ եւ տաք-
րմութիւն մարդոյ Տամար զուգէն հաւեճ մի՛ անէս,
զինք մէն արա...:

Հմբ ՃԼ... Առ մեղդ եւ մեղրեն շաք երկու
ջուր խառնէ ի ներս, եւ եկէ... Եւ մե՛ մե՛ն ի կրակն
դիր որ տաք կենայ եւ նստիլդ ոչ, եւ ապա ի զատ
ստա... Եւ թէ Տայնշաք թիւն մարդոյ Տամար զինքն, երբ
եփի կամեանս հաւեճ ան ի ներս՝ քիչ մի զարիւն
եւ զնպիկ եւ պղպեղ... Ապա թէ կորիճ եւ տաք-
րմութիւն մարդոյ Տամար զուգէն հաւեճ մի՛ անէս,
զինք մէն արա...:

Որչափ որոշ եւ յայտնի է Հատակատորոց
իրարու հետ լեզուական նոյնութիւնն, նոյնչափ

պայծառ կ'երեւայ անոնց լեզուին աւելի կամ
նուազ չափով տարբերիլն Գ. Ախրապասինն այլ
Դեղագորաց լեզուէն: Այս նոյնութիւնն ու տա-
րբութիւնն ըստ ինքեանց պէտք չունի ապացոյց-
ութեան: Մակայն ուղղովդ այստ պատեհատ. միջոց
մատակարարել՝ առիթն որ հանդիպի՝ իմանալու
դիւտարարար միեւնոյն նիւթով զբաղող դրուա-
նոց լեզուն կողմանէ նոյնութիւնն ու տարբերու-
թիւնն, զայս Հատակատորոց օրինակ առնելով, կը
զտուցենք որ ամէնէն աւելի դիրաւ կը յաշղթ
խաղաղութիւնն՝ եթէ միտ դրուի նիւթին վե-
րաբերեալ բառից ու բացատրութեանց:

Հատակատորոց մէջ՝ նիւթն ի զեղաղուա-
թեան՝ վերաբերեալ երեք կերպ բառք ու բացա-
տրութիւնք կան մտադրութեան արժանի. 1. ասոքն,
2. միդ՝ եւ մանաւանդ՝ ընդ միւր, 3. իւն-ը, իւն-
վան, իւնի, յո-ը եւ այլ նմանիք, որք կրնան նկա-
տուիլ իբրեւ նշանակող լեզուական նոյնութեան
39 զեղաղաց Գեանի, եւ տարբերութեան ասոնց
լեզուին՝ յայլ զեղաղաց Գ. Ախրապասինն: Ասոնց
մէջ 12 անգամ՝ կրկնուած է բառն ասոքն, իբրեւ՝
ջինջ, մարուր, սպրիկի. — 4 անգամ՝ միդ, եւ 25
անգամ՝ ընդ միւր, իբրեւ՝ յեղձ, կամուր, հահանդ,
կամկէ, այլիքն՝ բառքն ասոքն, միդ եւ ընդ միւր՝
զործածուած են ամէն անգամ՝ որ առիթ է կրած է
նոյն նշանակութեամբ բառի մի կիրարկութեան
— նոյնպէս առանց բացատրութեան՝ միւր բա-
ռին տեղ՝ միշտ իւն-ը եւ այլ նմանիք ի զործ
ածուած են:

Յիշատակելով նորագիր բառք կը գտնուին
այս՝ այլ եւ զեղաղաց մէջ ալ, բայց ոչ նախն յո-
ճիւն-իւն-իւն, եւ մանաւանդ՝ ոչ ուն-առ, ասոնց
բացատրութեան, Եւ յայնմ է ապացոյցութեան
զիստար գործութիւնն: — Այս գործութիւնն ապա-
ցուցութեան յայտնադոյն եւս կ'երեւայ՝ եթէ
39 զեղաղաքի համեմատուին անոնց նախնիքն
37 (11). — ԿԳ.՝ զեղաղաց հետ, — որք՝ իւն-
պէս տեսնանք՝ միեւնոյն զեղաղապսին կը վերա-
բերին, — սակայն եւ այնպէս՝ ասոնց (37) մէջ
ասոքն բառն ոչ երբեք ի կեր արկեալ է. միւր
ընդ միւր ոչ ուրեք կը տեսնուին, այլ երեք ան-
գամ առիթն դալով, փիկ այնր՝ եղն զործածուած
է. իսկ իւն-ը եւ նմանեաց տեղ՝ միշտ դրուած է
միւր, եւ այն՝ քան անգամ կրկնուելով:

Բառերու միջոցա այլեւայլ զեղաղաց լեզուա-
կան նոյնութիւնն ու տարբերութիւնն իմանալու
նկատմամբ գրուած վերին տողերն այնպիսի մանա-
ղիտ Տամար են, որ ուղեանս դիրաւ ի գրուի տա-
նիլ իրենց սուսմատարութիւնն: — Դեղագրաց ման-
րամանութիւնք քրեթէ միշտ միակերպ են յեկանս,
ուստի եւ սովորաբար միեւնոյն բառերով կը բացա-
տրուին: Բայց երբեք կը հանդիպի որ գրելն կամ
թարգմանիչ տվորներն բառեր թաղով՝ անոնց ան-
տվոր նոյնանմանք կը գործածեն: Արդ երբ քանի մի
այսպիսի անտվոր բառք տեսնուին՝ իրարու կից կամ
մօտաւ որ զեղաղաց մէջ, հնար է նկատել զից իբրեւ
ապացոյցական նշան՝ թէ այն զեղաղաքի կամ են մի-
եւնոյն քրեւ, ու տարբեր ի յայնց քրեւ՝ որք միշտ
սովորական բառերով կը բացատրեն նոյն իմաստն, եւ
այս եղանակաւ հաստատել թէ այն անտվոր բառերով
զեղաղիք առնուած են յայնպիսի հայ զեղաղապան
գրութենէ, որպէս լեզուն նոյն չէ այլոց լեզուին հետ:

